

Stasiuk Iryna,

postgraduate student of the Department of History of Ukraine,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

STRUCTURE OF GREEK-CATHOLIC CONGREGATION'S FEMALE STANISLAVIV DIOCESE (LATE XIX - EARLY XX CT.)

In this paper of analysis of the statutes discussed the structure of the Greek -Catholic women's congregations , monasteries Stanislaviv internal structure of the diocese in the late XIX - early XX. Examined the basic common and distinctive features in the selection and coordination of Superior, Superior function and its counselor , terms and conditions of admission to the Congregation of nuns willing candidates in the process of passing the novitiate , the role of the bishop in the life of women's monastic community.

Keywords: congregations, monastery, nun, Greek-Catholic Church. novitiate, Mother Superior.

REFERENCES

1. State Archive of Lviv, fond 358, opys 2, sprava 15, 21 p. (ukr).
2. State Archive of Lviv, fond 358, opys 2, sprava 30, 54 p. (ukr).
3. State Archive of Lviv, fond 684, opys 1, sprava 405, 175 p. (ukr).
4. State Archive of Lviv, fond 684, opys 1, sprava 3310, 3 p. (ukr).
5. State Archive of Lviv, fond 684, opys 1, sprava 3311, 49 p. (ukr).
6. Archive of Ivano-Frankivsk region, fond 388, opys 2, sprava 67, 87 p. (ukr, rus).
7. Istorია Zhromagennia Sester Myronosuc 1914 - 1939 pp. (rukopys). - 278 p.
8. Rutskiy Y. (1909), Vytiah z pravyl sv. Otcia nashoho Vasyliia Velykoho ulogenyi dlia inokiy Yosyfom Rutskym: Konstytucii genskyh monastyriy ChSVV Halyckoi provincii., Y. Rutskiy., Govkva, p. 108.
9. Shematyzm vsego klira hreko-katolitskoi Yeparkhii Stanyslavskoi. Richnyk XXVII (1913), Stanyslaviv, p. 137 (ukr).
10. Shematyzm vsego klira hreko-katolitskoi Yeparkhii Stanyslavskoi. Richnyk XXV (1935), Stanyslaviv, p. 213 (ukr).
11. Vuianko M. (1998), Monastyri Ivano-Frankivska (Stanislavova): Persha polovyna XX st., Nova Zoria, Ivano-Frankivsk, p. 216.
12. Savchuk B. (2011), Tverdnyia viry. Istorია Stanislavskoho (Ivano-Frankivskoho) monastyria sester vasylianok, Nova Zoria, Ivano-Frankivsk, p. 259.
13. Sabol S. (1992), Ukraya fialka - sestra Vasyliia Hlibovycka, ChSVV, Priashiv, p. 222.

© Стасюк Ірина

Надійшла до редакції 10.04.2014

УДК 930.1(470)"1850/1917":94(477)(045)

ТАРАСОВ СЕРГІЙ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін
Маріупольського державного університету

ГЕТЬМАН І. БРЮХОВЕЦЬКИЙ У РОСІЙСЬКІЙ ДОРЕВОЛЮЦІЙНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Аналізуються дослідження російських істориків другої половини XIX - початку XX ст., присвячені особистості й діяльності Гетьмана Лівобережної України І. Брюховецького. Автор робить висновок про наявність у російській історіографії єдиного погляду на проблеми, пов'язані з гетьмануванням І. Брюховецького. Російська історіографія визнавала, що в той момент повстання проти Московської Держави було цілком закономірним, тому що Лівобережжя було невдоволене її політикою.

Ключові слова: Руїна; І. Брюховецький; "Московські статті 1665 р."; єпископ Мефодій; Андрусівський договір 1667 р.; П. Дорошенко; повстання під керівництвом І. Брюховецького; російська історіографія.

Постановка проблеми. Доба Руїни є однією з найважливіших в історії України як за подіями, що трапились, так і за масштабом наслідків. Серед гетьманів цього періоду І. Брюховецький звернув на себе доволі

пильну увагу з боку російських дореволюційних істориків. Його діяльність викликала інтерес і в учених, що займалися дослідженням так званої "загальноруської історії", і в спеціалістів у галузі історії України. При цьо-

му особистість І. Брюховецького не викликала в російській історіографії особливих симпатій.

Огляд досліджень і публікацій. Серед публікацій останнього часу, присвячених зазначеній темі, найбільш цікавою є монографія Т. Яковлевої "Руїна Гетьманщини" [1], де наведені цікаві критичні зауваження на адресу російських дореволюційних дослідників української історії, у першу чергу Г. Карпова. Проте вказана монографія є більш історичним, аніж історіографічним дослідженням і не містить систематичного аналізу російських історичних робіт, присвячених особі І. Брюховецького.

Метою пропонованої статті є історіографічний аналіз робіт російських істориків ХІХ - початку ХХ ст., що торкалися процесів Руїни. У зв'язку із цим виникають такі дослідницькі завдання: вивчити погляди російських учених на особу й діяльність Гетьмана І. Брюховецького; виявити загальні риси в концепціях, якщо такі мали місце; проаналізувати пояснення російськими дослідниками мотивації дій Гетьмана України.

Виклад основного матеріалу. Відомий російський історик С. Соловйов був, як звичайно, стриманим у своїх оцінках, проте із відомостей, які він наводив, вимальовувався не дуже привабливий образ гетьмана. Він зображав гетьмана людиною користолубною, безпринципною, жорстокою [2]. Г. Карпов, навпаки, вважав І. Брюховецького людиною розумною й талановитою, проте підкреслював, що ніякі нагороди та посилення влади не могли пом'якшити його лютого характеру [3].

Дія Д. Іловайського І. Брюховецький був політичним авантюристом, людиною без будь-яких моральних норм, що готова піти на все заради своєї кар'єри. На його думку, І. Брюховецький використовував допомогу Москви для того, щоб прийти до влади, тому він виставляв себе найвідданішим царським слугою та непримиренним ворогом Польщі [4].

П. Матвеев визнавав у І. Брюховецького хоробрість і відвагу, які разом з улесливістю сприяли майбутньому гетьману здобути авторитет серед запорожців. Історик відзначив, що гетьман був "людиною, без сумніву, недурною, хоч і погано освіченою". Моральний рівень цієї людини був невисоким, але дослідник вважав, що "в цьому відношенні він мало чим відрізнявся від інших діячів сучасної йому Малоросії" [5]. До того ж історик зауважував, що І. Брюховецький "вискочка та опортуніст" [Там само]. Першу частину цього твердження можна прийняти без заперечення, з другою можна погодитися, якщо розуміти слово "опортуніст" у значенні "угодовець" або "пристосованець". На наш погляд, у часи свого підвищення І. Брюховецький був швидше демагог і популіст. В. Греков та М. Покровський теж зазначали, що гетьман прийшов до влади на хвилі показного демократизму [6].

Російські історики звернули особливу увагу на візит І. Брюховецького до Москви (першу в історії появу українського гетьмана в столиці Росії). Як відомо, гетьман, коли він був у Москві, подав чолобитну від свого імені й від імені старшини, у якій була пропозиція щодо обмеження української автономії. Звісно, чолобитна була прийнята, за винятком 4-го пункту про призначення митрополита з Москви. Навіть царський уряд визнав подібну постановку питання дочасною. За свої пропозиції гетьман був ушанований чином боярина, старшини піднесені у дворянство. Із цього моменту І. Брюховецький почав підписуватися "боярин і гетьман" [7]. Згадаємо, як раніше він любив підкреслювати свою "демократичність".

С. Соловйов вважав, що ініціатива І. Брюховецького та його чолобитної "цілком пояснюється поведінкою

його попередника І. Виговського та поведінкою наступних гетьманів" [8]. Після завершення першого етапу Національно-визвольної війни, який отримав у С. Соловйова визначення "революційне заворушення", інтереси гетьмана та інтереси козацтва розійшлися. Уже Б. Хмельницький намагався не скликати раду, "яка могла обмежити його сваволлю" [Там само].

Відмінність інтересів виявилася ще за часів гетьманування І. Виговського. Іван Виговський намагався забезпечити собі незалежний статус. І. Брюховецький, хоч і був проголошений Гетьманом України військовою масою, не зміг, так само як і Б. Хмельницький з І. Виговським, "довго зберігати єдність інтересів з козацтвом". При тогочасному становищі в Україні І. Брюховецький, як писав С. Соловйов, прагнув спертися на зовнішню силу, тобто намагався зробити те саме, що й І. Виговський. Але, на відміну від останнього, він не мав польських симпатій [9].

Думку свого вчителя розвивав Г. Карпов, який вважав, що восени 1665 р. у Москві повторювалася та сама історія, що й при укладанні договору в Гадячі І. Виговським. І. Виговський був шляхтичем, і свій природжений зв'язок із Польщею він ще до Гадячя закріпив шлюбом зі знатною шляхтянкою. І. Брюховецький - людина низького походження, одружився в Москві з княжною Долгорукою, породичавшись таким чином із Рюриковичами. Гетьману, як вважав дослідник, була потрібна зовнішня опора, і він намагався відшукати її в Москві. Чолобитна гетьмана була доволі небезпечною для Москви, тому там вирішили вступитися за права України [10].

П. Матвеев повторював тезу С. Соловйова, що гетьман шукав "московської протекції", оскільки мав потребу в охороні та опорі. С. Платонов характеризував І. Брюховецького як покійного підданого, який "сам клопотався про зменшення малоросійської автономії" [7, 11].

М. Покровський розповідав про те, що відбулося, коротко та іронічно. "За таку царську милість (боярське звання - С. Т.) не можна було не віддячити, і новий гетьман ударив государеві чолом - усією Україною". Тут, до речі, потрібно зауважити, що М. Покровський, на відміну від більшості російських істориків, говорив про Україну, яку залишив після себе Б. Хмельницький, не просто як про "країну", але як про "козацьку державу". А перше десятиліття після смерті засновника цієї держави історик оцінював як час її перетворення на московську провінцію, якою правили на особливих умовах. "За три гетьманства - І. Виговського, Ю. Хмельницького та І. Брюховецького - процес був майже закінчений", - писав історик. Уже "боярин Брюховецький" був не стільки козацьким государем, скільки московським намісником [12].

Першим, хто узяв під сумнів, що гетьман прагнув обмеження української автономії, був В. Ейнгорн [13]. Д. Іловайський та І. Розенфельд також вважали, що не І. Брюховецький був ініціатором поступок, закріплених у Московських статтях 1665 р., і що він погодився на них не без боротьби. Д. Іловайський звернув увагу на те, що гетьман приїхав до Москви у вересні, після того, як у липні звідти виїхав архієпископ Мефодій. Коли ж почалися переговори в Москві, уряд Олексія Михайловича діяв "на підставі відомостей та порад, отриманих від Мефодія". На вимоги, щоб податі з українських міст потрапляли не в гетьманську, а в царську казну, І. Брюховецький погодився після багатьох заперечень. Зі свого боку уряд, як писав історик, погодився мати при гетьмані лише сотню "ратних людей". Переговори тривали цілий місяць. Після їх закінчення цар, як відомо, нагородив гетьмана боярством, а його близьке оточення - дворянством. "Таким чином, - зазначав дослідник, -

Москва ніби наслідувала Польщу з її нагородою гетьмана сенаторством, а старшини шляхетством" [14]. У С. Соловйова, як пам'ятаємо, ставлення до того, що трапилось, було трохи іншим: у нього не Москва наслідувала Польщу, а І. Брюховецький брав за зразок політику І. Виговського з тією різницею, що І. Виговський бажав забезпечити себе за допомогою Польщі, а І. Брюховецький - за допомогою Росії [15]. Не можна сказати, що це одна й та ж думка.

І. Розенфельд вважав І. Брюховецького "найбільш вірним Москві гетьманом з усіх, що були раніше". Він підкреслює, що тільки завдяки І. Брюховецькому царському уряду вдалося запровадити в Україні воеводське управління. Дослідник пояснював таку політику гетьмана тим, що він був представником козацької черні і Запорожжя (на той момент прихильників Москви). На Москву він і намагався обіпертися у своїй боротьбі проти міст і духовенства, що дало можливість уряду Олексія Михайловича провести "Московські статті" 1665 р. [16].

Проте роль І. Брюховецького в появі цих статей, на думку історика, не така визначна, як прийнято думати, хоча саме завдяки цьому Гетьману й було запроваджено воеводське управління. За словами І. Розенфельда, І. Брюховецький прагнув завдати удару по духовенству й запропонував царському уряду прислати митрополита з Москви. Питання про воевод гетьман торкатися не збирався. Але уряд Олексія Михайловича швидко зрозумів, із ким має справу, побачивши і в питанні про митрополита, і в питанні про контакти з іншими державами, і в питанні про українські доходи повну відданість московським інтересам, вирішив покінчити і з питанням про воевод. Гетьман запропонував, що сам буде збирати податки в царську скарбницю. Як зазначав дослідник, уряд підтримав цю пропозицію і, "інспірований єпископом Мефодієм", заявив, що вишле в українські міста воевод "по вашому чолобиттю". І. Брюховецький ні про що подібне не просив, але сперечатися було пізно. І. Розенфельд писав, що гетьман повертався до України із "засмученим серцем". Те, що це дійсно було саме так і гетьман не прагнув воевод, як і всі мешканці України, дослідник доводив наступним чином: "І. Брюховецький приїхав до Москви 11 серпня 1665 р. 20 серпня він заявив боярам, що "грошового збору з малоросійських жителів у казну великого государя збирати аж ніяк не можна" і тільки 11 жовтня подав свої московські статті. Цілий місяць йшла внутрішня, нам невідома боротьба, доки Брюховецького не примусили погодитися на реформи" [17].

І. Розенфельд цілком справедливо зазначав, що запровадження воевод знаходилося поза рамками договору 1654 р. Але, з іншого боку, і Б. Хмельницький не зовсім виконував умови цього договору. Він не збирав дохід у царську скарбницю (статті 1, 2 і 9). Але справжня мета появи московських воевод у містах України була зовсім не фінансова. Ніякої користі, на думку дослідника, Москва з України не мала. Як уважав історик, царський уряд добивався, по-перше, щоб Гетьмани дотримувались пунктів 1, 2 та 9 Березневих статей, тобто щоб податки з України дійсно збиралися і з цих доходів оплачувалися військові витрати. Це було необхідно, тому що інакше поставало питання про платню війську, без якої козацтво служило без бажання. По-друге, уряд прагнув, щоб московські війська отримали "стацію" від мешканців України, тому що "за Богдана Хмельницького, наприклад, кийвські ратні люди повинні були "жити у ямах і терпіти у всьому нестачу", хоча присутність цих військ пояснювалася потребою самої України [18].

І. Розенфельд думав, що логічно уряд стояв на цілком справедливій позиції, але не міг знайти в статтях догово-

ру 1654 р. реальної основи для своїх дій. Договір Б. Хмельницького не давав ніякого правового титулу для воеводського управління та консистенських дач. Але поновивши в 1659 р. договір 1654 р. у новій редакції та додавши до нього нові статті, Москва отримала на це правову основу і з цієї точки зору, на думку дослідника, залишилася в легальних рамках [19]. Трохи раніше І. Розенфельд зазначив, що саме за допомогою договору 1659 р. Москва почала плести свої тенета, "у яких згодом загрузне уся малоросійська автономія" [20].

Подібно до І. Розенфельда В. М'якотін вбачав у договорі, що був нав'язаний І. Брюховецькому, спробу примусити гетьманську адміністрацію виконати постанову 1654 р. про обмеження козацького війська 60 000 осіб і передавання українських доходів у царську скарбницю. Але "жорстока міжусобиця", що спалахнула після смерті Б. Хмельницького на землях України, відняла всяку можливість реалізації царських планів. Лише за гетьманства І. Брюховецького, як зазначив історик, Москва отримала можливість повернутися до цих питань. У лівобережній Гетьманщині з'явилися московські стольники, які здійснювали загальний перепис та обкладали селян та міщан "податями та поборами на государя". Збирати податки мали воеводи, що з'явилися в містах [21].

Таким чином, зазначав дослідник, виконувалися умови 1654 р.: українське міщанство й селянство було відокремлене від козацтва та вилучене з-під влади козацької адміністрації. Унаслідок цього найважливіші галузі державного господарства України переходили в безпосереднє відання московської влади. Але, як справедливо зазначив В. М'якотін, Україна вже встигла звикнути до іншого ладу й для неї це було справжнім переворотом: "...і московському уряду незабаром довелося переконатися в тому, що всупереч запевненням, які вони слухали раніше від окремих осіб, населення країни далеко не співчуває такому перевороту" [22].

П. Матвеев та Д. Іловайський зазначали, що, повернувшись в Україну, І. Брюховецький був зустрінутий без особливого ентузіазму. Незадоволення було спричинене як чином боярина, так й умовами нового договору з Росією [7, 23].

Узагалі гетьман І. Брюховецький в Україні не мав популярності. Г. Карпов пояснював це його жорстокістю та користолюбством. В. Греков та М. Покровський були згодні з твердженням про корумпованість гетьмана, додавши до цього ще одну причину. Керівник Війська Запорозького не намагався виконати обіцянки та підтримати демократичні гасла, які привели його до влади [24]. Усі без винятку дослідники - С. Соловйов, Г. Карпов, митрополит Макарій, П. Матвеев, Д. Іловайський, В. Пічета - звертали увагу, що гетьман зміг посваритися з усіма верствами населення, не виключаючи козаків, але в першу чергу з міщанами та духовенством, яке він люто ненавидів [25].

На думку Г. Карпова, ворожнеча І. Брюховецького й духовенства почалася з його сварки з єпископом Мефодієм. Причина сварки гетьмана з єпископом, за припущенням дослідника, полягала в тому, що для І. Брюховецького після приходу до влади "ставала важкою Мефодієва опіка" [26].

Повернувшись із Москви, гетьман, за словами історика, "безцеремонно брехав духовенству", що план перепідпорядкування Київської митрополії виходив не від нього. І досяг того, що ненависть церковників обернулася проти Москви.

І. Брюховецький не відмовлявся від свого проекту. Слушна нагода для його реалізації, як вважав дослідник, трапилася в 1666 р., коли в Москві відбувся цер-

ковний собор за участю двох східних патріархів для суду над патріархом Никоном. Але в Москві не звернули увагу на пропозицію гетьмана, а вирішили залишити все як було [27].

Митрополит Макарій в останньому (XII) томі своєї "Истории русской церкви" розглядав стосунки І. Брюховецького з духовенством на більш загальному тлі приєднання Київської митрополії до Московської патріархії. Історик вважав, що приєднання української церкви до російської повинно було відбутися після приєднання України до Росії, "але ця справа мала чимало труднощів і не могла відбутися одразу, а відбувалася поступово".

Першим випадком царського втручання в справу української церкви було, за даними історика, посвячення ніжинського протопопа в сан єпископа, що спричинило ряд великих проблем. Тим часом І. Брюховецький, який повинен був бути вдячним Мефодію, невдовзі почав ворогувати як із єпископом, так і з рештою духовенства. Учений звернув увагу на те, що питання про приєднання Київської митрополії до Московської патріархії гетьман поставив ще до свого візиту в Москву, коли посилав туди в травні 1665 р. полковника Горленка. Будучи в Москві, він знову торкнувся цього питання. Дослідник цитував статтю "про митрополита на Київ" із "чолобитної" гетьмана, де останній вимагав прислати на посаду митрополита людину з Москви. І. Брюховецький пояснював це необхідністю викоренити "хиткість" у духовенстві, оскільки воно "озиралося" на митрополитів, які знаходились під рукою короля. При цьому гетьман посилався на Переяславські та Батуринські статті. Цар відповів, що це можна зробити лише за згодою царгородського патріарха [28].

Митрополит Макарій визнавав, що московський уряд бажав приєднання української церкви до російської. Але при цьому належало дотриматися певних формальностей, обійти які Москва не могла. Таким чином, рішення церковного питання відкладалося на невизначений термін. Про незадоволення українського духовенства писали також С. Соловійов, Д. Іловайський та І. Розенфельд [29].

У наступних подіях зіграв роль не тільки настрої духовенства, а й усіх класів українського суспільства. С. Соловійов, Д. Іловайський, І. Розенфельд та В. М'якотін звернули увагу на те, що на Лівобережжі ще до укладення Андрусівського договору склалася доволі складна ситуація. С. Соловійов писав про незадоволення гетьманом не тільки духовенства на чолі з єпископом Мефодієм, але й міщанства і навіть козацтва. Д. Іловайський також згадав про загальну непопулярність гетьмана [30]. З іншого боку, С. Соловійов із посиланням на донесення воєводи П. Шереметьєва писав, що міщани раділи "звільненню своєму від козаків". Воєвода стверджував, що мешканці українських міст згодні були давати податі до царської казни "з радістю", а козакам говорили: "Тепер Бог від вас звільнив, надалі ви не маєте грабувати і будинків наших розоряти". Історик наводив слова І. Брюховецького, із яких можна було зробити висновки, що стан міщан покращився. Гетьман стверджував, що козаки самі почали записуватися в міщани. І. Брюховецький говорив царському представникові І. Леонтєву, що сподівається зробити за декілька років міщанами всіх козаків, "так і хиткості не буде" [31]. Щодо вказаного бажання гетьмана, то, без сумніву, це був такий же "свідомо нездійснений проект", як і згадана раніше пропозиція замінити гетьмана царським намісником. Але настрої міщан на той момент, очевидно, дійсно був антистаршинським та антикозацьким. Про те, що міщани згодні були підпорядкуватися воєводам, тільки б уникнути козацького гніту, писав і І. Розен-

фельд. Історик наводив повідомлення єпископа Мефодія в Москву про те, що міщани зраділи приїзду воєвод і згодні платити податки в скарбницю, тільки б "козацький старшині та козакам до них справи не було" [32].

Проте веселитися міщанам довелося недовго. Як зазначали І. Розенфельд та В. М'якотін, у 1666 р. на Лівобережжі з'явилися відряджені з Москви стольники, які переписували села та міста та обкладали їхнє населення податками. Останні збиралися московськими воєводами. Та й сам С. Соловійов згадував про неодноразові прохання київських міщан повиводити рейтар, які були в них на постої. Така політика не могла додати Москві популярності. Про неприязнь українців до московських ратних людей через побори та пригноблення писав і Д. Іловайський [33]. Вище говорилося про радісні повідомлення П. Шереметьєва та І. Брюховецького в Москву. Але невдовзі становище змінилося. В. М'якотін звернув увагу на той факт, що міщани та селяни, щоб не сплачувати податі, почали "писатися в козаки". "Наближалася гроза", - робив висновок історик [34].

Щодо козаків, то вони, як писав С. Соловійов, не могли витримати той лад, що намагався їм нав'язати І. Брюховецький, тому вони відчували гостре незадоволення Москвою та лівобережним гетьманом [35].

Нарешті незадоволення Москвою та гетьманом набрало форми відкритого повстання, яке привернуло увагу С. Соловійова та Д. Іловайського. Вони повідомляли, що в липні 1666 р. у Переяславському полку спалахнув бунт. Козаки вбили свого полковника Д. Єрмоленка. Потім знищили московський гарнізон у Переяславі та спалили фортецю. Бунт був придушений спільними зусиллями І. Брюховецького та П. Шереметьєва. На той факт, що повстання в Лівобережній Україні почалося одразу після запровадження в ній воєводського управління, звернув увагу й І. Розенфельд [36].

Найближчим наслідком Андрусівського перемир'я, що викликало в українському суспільстві розчарування політикою Москви, стало повстання під проводом І. Брюховецького. Це повстання від самого початку не було стихійним. І. Розенфельд, спираючись на свідчення "Літопису Самовидця", стверджував, що рух проти воєвод почався з гетьманської резиденції - з міста Гадяча [37]. С. Соловійов, Д. Іловайський, В. Пічета, В. Греков пояснювали дії лівобережного гетьмана невпевненістю у своєму становищі та прагненням повернути популярність [38]. На побоювання І. Брюховецького, що Москва може позбавити його гетьманства у зв'язку з початком переговорів з П. Дорошенком, указували П. Матвєєв та В. Ейнгорн [7, 39]. С. Соловійов, Г. Карпов, П. Матвєєв, В. Ейнгорн, Д. Іловайський звернули увагу на роль підбурювача, яку зіграв єпископ Мефодій [40]. До того часу Мефодій віддано служив Москві. Проте тепер він рішуче порвав із нею. Г. Карпов, який присвятив єпископу спеціальну монографію, вважав, що обставини, які підштовхнули його на відхід від Москви, мали особистий характер. Поступово Мефодій почав розчаровуватися в уряді, якому він служив. Причина цього полягала, за словами історика, у тому, що, замість своїх планів, Мефодію доводилося виконувати урядові, "інколи для нього дуже прикрі", які до того ж часто змінювалися "то в той, то в інший бік" [41]. При тому про його особисте самолюбство в Москві майже ніколи не замислювалися. За словами дослідника, єпископу відверто показували, що на нього дивляться як на людину, куплену урядом, "для якої поворот в інший бік неможливий" [42]. Найбільшою з таких особистих образ Г. Карпов вважав наказ помиритися з гетьманом [43]. Крім того, повернувшись із Москви на Батьківщину, єпископ дізнався про переговори царського уряду з Правобережною Україною.

Але, за словами вченого, із цих переговорів Мефодій міг зробити для себе тільки той висновок, що в Москві не цінують ані його заслуг, ані його відданості, а, крім того, "не проти посадити йому на шию Тукальського" [44].

Історик визнавав, що московський уряд доволі безцеремонно ставився до своїх агентів. Щодо І. Брюховецького, то він опинився в ситуації, схожій на ту, у якій перебував Мефодій. Для гетьмана наказ про примирення з єпископом був образливим, а переговори Москви із Чигирином були для нього небезпечними [45]. Г. Карпов уважав, що Мефодій підштовхнув І. Брюховецького до повстання тим, що занепокоїв його своїм тлумаченням умов Андрусівського договору. Потім він, "мабуть, тільки у формі припущення, але висловив думку", що московський та варшавський уряди примирилися для того, щоб об'єднати зусилля для знищення українського козацтва [46].

Ще одною причиною зміни політичних уподобань І. Брюховецького стало, на думку С. Соловйова, П. Матвеева, Д. Іловайського, те, що він не зміг протистояти інтригам П. Дорошенка та митрополита І. Тукальського, які користувалися лівобережним гетьманом для досягнення своєї мети [47].

П. Матвеев вважав, що відхід І. Брюховецького від Москви був багато в чому викликаний помилками російської дипломатії і, у першу чергу, А. Ордіна-Нащокіна. До осені 1667 р. гетьман служив Московській державі з вірністю та завзятістю. Історик указував, що немає ніяких фактів, які дозволили б узяти це під сумнів. У цей час не було ніяких контактів із П. Дорошенком, до якого, за словами вченого, більш дружньо ставилися в Москві, ніж у Гадячі [48].

Наприкінці осені 1667 р. царський уряд почав переговори з П. Дорошенком та І. Тукальським, яких хотів зробити знаряддям своєї політики. І. Брюховецький мав підстави побоюватися, тому що в нього була можливість зробити деякі висновки з долі своїх конкурентів у боротьбі за владу. Царський уряд, як зазначив П. Матвеев, не дуже дорожив в Україні людьми, які демонстрували йому свою відданість. Він відштовхував їх, коли вони втрачали популярність і вплив у себе на батьківщині. Москва в таких випадках навіть "видавала їх ворогам на страту, як це сталося із Сомком та Васютою Золотаренком" [49]. Таким чином, можна зробити висновок, що гетьман І. Брюховецький, за П. Матвеевим, дотримувався простого інстинкту самозбереження.

На думку С. Платонова, І. Брюховецький був утягнутий до заклоту проти Москви загальним невдоволенням, яке було викликано його особистою політикою [50]. В. М'якотін вважав головною причиною повстання під керівництвом І. Брюховецького економічні аспекти запровадження воеводської системи, тобто оподаткування селянського та міщанського населення на користь царя [51].

Висновки

Таким чином, ми можемо стверджувати, що відхід І. Брюховецького від Москви російські історики пояснювали його політичними помилками. З одного боку, на їхню думку, гетьман потрапив під вплив ображеного Москвою єпископа Мефодія, з іншого - він мав необережність повірити Гетьману Правобережної України П. Дорошенку. Чимала вина в цьому, як вважали російські історики, полягала в незграбній московській дипломатії. Російська історіографія визнавала, що в той момент повстання проти Московської держави було цілком закономірним, тому що Лівобережжя було невдоволене її політикою. Такою ж закономірною подією

вони вважали загибель І. Брюховецького, який за часів свого гетьманування зумів налаштувати проти себе всі соціальні верстви в Україні, не виключаючи козацтва.

Надалі було б корисно продовжити дослідження оцінок російськими істориками діяльності І. Брюховецького, спираючись не тільки на опубліковані роботи, скільки на архівні матеріали, що збереглися й мають відношення до історії російської історичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради - до Андрусовської угоди (1659-1667 рр.) / Т. Яковлева ; [пер. з рос. Л. Білик]. - К. : Основи, 2003. - 644 с.
2. Соловьев С. М. Сочинения в 18 кн. / С. М. Соловьев. - М. : Мысль, 1990. - Кн. VI. - Т. 11-12. История России с древнейших времен. - С. 133; 137; 154.
3. Карпов Г. Ф. Киевская митрополия и московское правительство во время соединения Малороссии с Великою Россиею / Г. Ф. Карпов. - М., 1876. - Статья третья: Мефодий Филимонович. Епископ Мстиславский и Оршанский, блюститель Киевской митрополии. (1661-1668 года). - С. 122.
4. Там само. - С. 122-124.
5. Матвеев П. Москва и Малороссия в управление Ордина-Нащокина Малороссийским приказом / П. Матвеев // Русский архив. - 1901. - Кн. 1. - С. 229.
6. Греков В. Брюховецкий Ив. Мартынович / В. Греков // РБС. - СПб., 1903. - Т. III. - С. 420; Пичета В. И. Внешняя политика России / В. И. Пичета // Три века / [сб. сост.: А. М. Мартышкин, А. Г. Свиридов]. - М. : ГИС, 1991. - Т. II. - С. 67.
7. Матвеев П. Указ. праця. - С. 229.
8. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 140-141.
9. Там само. - С. 141.
10. Карпов Г. Ф. Указ. праця. - С. 118; 122.
11. Платонов С. Ф. Лекции по русской истории / С. Ф. Платонов. - М. : Высшая школа, 1993. - С. 440.
12. Покровский М. Н. Русская история с древнейших времен / М. Н. Покровский. - М., 1911. - Т. III. - С. 61.
13. Эйнгорн В. Отставка А. Л. Ордина-Нащокина и его отношение к малороссийскому вопросу / В. Эйнгорн // Журнал Министерства народного просвещения. - 1897. - Ч. СССРIV. - Ноябрь. - Отд. 2. - С. 303-304.
14. Иловайский Д. И. История России. Отец Петра Великого: Алексей Михайлович и его ближайшие преемники / Д. И. Иловайский. - М. : Чарли, 1996. - С. 230.
15. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 141-142.
16. Розенфельд И. Б. Присоединение Малороссии к России (1654-1793) / И. Б. Розенфельд. - Пг., 1915. - С. 80.
17. Там само. - С. 104-105.
18. Там само. - С. 101; 109.
19. Там само. - С. 109; 111-112.
20. Там само. - С. 80.
21. М'якотин В. Очерки социальной истории Украины в XVII-XVIII в. / В. М'якотин. - Прага : Ватага и пламя, 1924. - Т. 1. - Вып. 1. - С. 47.
22. Там само. - С. 47-48.
23. Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 231.
24. Карпов Г. Ф. Указ. праця. - С. 118; Греков В. Указ. праця. - С. 420; Покровский М. Н. Указ. праця. - С. 67-68.
25. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 133-134, 137, 141, 146-147, 154; Карпов Г. Ф. Указ. праця. - С. 104-107, 126, 128-129; Макарий (Булгаков) митрополит Московский и Коломенский. История Русской церкви / Макарий (Булгаков). - М. : Изд-во Спасо-Преображенского Волоколамского монастыря, 1996. - Кн. VII. - Т. 12. - С. 286-287; Матвеев П. Указ. праця. - С. 233; Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 228-229; Пичета В. И. Указ. праця. - С. 133.
26. Карпов Г. Ф. Указ. праця. - С. 104.
27. Там само. - С. 126, 128-129.
28. Макарий (Булгаков). Указ. праця. - С. 39; 279-282; 286-287.

29. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 154; Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 232; Розенфельд И. Б. Указ. праця. - С. 93.
30. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 148, 151-152; Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 232.
31. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 154.
32. Розенфельд И. Б. Указ. праця. - С. 113.
33. Розенфельд И. Б. Указ. праця. - С. 108-109; Мякотин В. Указ. праця. - С. 47; Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 152; Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 233.
34. Мякотин В. Указ. праця. - С. 48.
35. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 152-155.
36. Там само. - С. 153; Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 233; Розенфельд И. Б. Указ. праця. - С. 113.
37. Розенфельд И. Б. Указ. праця. - С. 114.
38. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 351; 232-237; 241; Иловайский Д. И. Указ. праця; Пичета В. И. Указ. праця. - С. 137; Греков В. Указ. праця. - С. 420.
39. Эйнгорн В. Указ. праця. - С. 99.
40. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 351-352; Карпов Г. Ф. Указ. праця. - С. 156-157; Матвеев П. Указ. праця. - С. 236; Эйнгорн В. Указ. праця. - С. 99; Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 240.
41. Карпов Г. Ф. Указ. праця. - С. 194.
42. Там само.
43. Там само.
44. Там само. - С. 155.
45. Там само. - С. 156.
46. Там само. - С. 157.
47. Соловьев С. М. Указ. праця. - С. 351; Матвеев П. Указ. праця. - С. 238-240; Иловайский Д. И. Указ. праця. - С. 233, 238, 249-241.
48. Матвеев П. Указ. праця. - С. 235.
49. Матвеев П. Указ. праця. - С. 232.
50. Платонов С. Ф. Указ. праця. - С. 440.
51. Мякотин В. Указ. праця. - С. 47.

Тарасов Сергей,

кандидат исторических наук, доцент кафедры исторических дисциплин
Мариупольского государственного университета

ГЕТМАН И. БРЮХОВЕЦКИЙ В РУССКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

В статье анализируются исследования русских историков второй половины XIX - начала XX в., посвященные личности и деятельности гетмана Левобережной Украины И. Брюховецкого. Автор делает вывод о присутствии в русской историографии единого взгляда на проблемы, связанные с гетманством И. Брюховецкого. Русская историография признавала, что в тот момент восстание против Московского государства было вполне закономерным, так как Левобережье было недовольно политикой гетмана.

Ключевые слова: Руина; И. Брюховецкий; "Московские статьи 1665 г."; епископ Мефодий; Андрусовский договор 1667 г.; П. Дорошенко; восстание под руководством И. Брюховецкого; русская историография.

Tarasov Serhii,

Candidate of History, Associate Professor of History Disciplines
Mariupol State University

GETMAN I. BRUHOVETSKIY UPON RUSSIAN PRE-REVOLUTION HISTORIOGRAPHY

The aim of the article is to present historiographical analysis of researches of Russian historians of the XIX - early XX centuries. The view point of Russian scientists on hetman I. Briukhovetsky and his activities is considered. Common features in their concepts are revealed. The proposed by the Russian historians motivation of the hetman's activity is analyzed.

Russian historians paid attention to the visit of I. Briukhovetsky to Moscow in 1665 (the first ever visit of Ukrainian hetman of the Russian capital), and to the hetman's "petition", which contained the request for limitation of Ukrainian autonomy. S. Solovyev, G. Karpov, P. Matveev explained hetman's action suchwise that he sought to gain outer support in the Moscow government. Approximately the same idea had M. Pokrovsky. S. Solovyev compared I. Briukhovetsky with I. Vyhovsky, who also sought to outer support, but focused not on Russia but on Poland.

Thus, Russian historians explained the cause of I. Briukhovetsky's betrayal as his political mistakes. Russian historians admitted that the revolt at the time was quite natural, as Left-bank Ukraine was dissatisfied with the policy of the royal government. They also considered the death of I. Briukhovetsky to be natural, as he managed to alienate all social layers in Ukraine during his reign, Cossacks as well.

Key words: Ruyina; I. Bruhovetskiy; Left-Band Ukraine; "Moscow agreement 1665"; bishop Mephodiy; Andrusov agreement 1667; P. Doroshenko; rebel I. Bruhovetskiy; Russian historiography.

REFERENCES

1. Yakovleva T. (2003), The Ruin of Hetmanate: from the Pereyaslav Rada to the Truce of Andrusovo, Kyiv, 644 p. (ukr).
2. Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12, Russian history from ancient times, Moscow, 671 p. (rus).
3. Karpov G. F. (1876), Methodius Filimonovich. Bishop Mstislavsky and Orshanskiy, the guardian of the Kievan Metropolia (the third article), The Kievan Metropolia and the Moscow government during the union of Malorossiya with Great Russia, Moscow, p. 122 (rus).
4. Ibid, pp. 122-124.
5. Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiyain under the rule of Ordin-Nashchokin's Malorossiysky order, Russkiy arkhiv [Russian archive], book 1, p. 229 (rus).
6. Grekov V. (1903), Briukhovetsky, Russian Biographical Dictionary, St. Petersburg, Vol. III, p. 420 (rus); Picheta V. I. (1991), Russian foreign policy, Tri veka [Three centuries], Moscow, Vol. 2, p. 67 (rus).
7. Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiyain ... p. 229 (rus).

- 8.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12 ... pp. 140-141 (rus).
- 9.Ibid, p. 141.
- 10.Karpov G. F. (1876), Methodius Filimonovich. ... p. 118; 120 (rus).
11. Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiain ..., pp. 230-231 (rus); Platonov S. F. (1993), Lectures on Russian history, Moscow, p. 440 (rus).
- 12.Pokrovsky M. N. (1911), Russian history from ancient times, Moscow, Vol. III, p. 61 (rus).
- 13.Einhorn V. A. (1897), L. Ordin-Noschokin's resignation and his attitude to the Little Russian question, The Ministry's of National Education journal, part CCCXIV, November, pp. 303-304 (rus).
- 14.Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. Peter's the Great father: Aleksei Mikhailovich and his immediate successors, Moscow, 664 p. (rus).
- 15.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12, ... pp. 141-142 (rus).
- 16.Rozenfeld I. B. (1915), Malorussia accession to Russia, Petrograd, p. 80 (rus).
- 17.Ibid, p. 104-105.
- 18.Ibid, p. 101; 109.
- 19.Ibid, p. 109; 111-112.
- 20.Ibid, p. 80.
- 21.Myakotin V. (1924), Essays on the Social History of Ukraine in XVII-XVII, Prague, Vol. 1, issue 1, p. 47 (rus).
- 22.Ibid, p. 47-48.
- 23.Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiain ... p. 233 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ..., p. 231 (rus).
- 24.Karpov G. F. (1876), Methodius Filimonovich. ... p. 118 (rus); Grekov V. (1903), Briukhovetsky, ... p. 420 (rus); Pokrovsky M. N. (1911), Russian history from ancient times... p. 67-68 (rus).
- 25.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 133-134, 137, 141, 146-147, 154 (rus); Karpov G. F. (1876), Methodius Filimonovich. ... p. 104-107, 126, 128-129 (rus); Macarius (Bulgakov) the Metropolitan of Moscow and Kolomna ... Book VII., Vol. 12, p. 286-287 (rus); Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiain ... p. 233 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 228-229 (rus); Picheta V. I. (1991), Russian foreign policy... p. 133 (rus).
- 26.Karpov G. F. (1876), Methodius Filimonovich. ... p. 104 (rus);
27. Ibid, p. 126, 128-129.
- 28.Macarius (Bulgakov) the Metropolitan of Moscow and Kolomna ... Book VII., Vol. 12, p. 39; 279-282; 286-287 (rus).
- 29.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 154 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 232 (rus); Rozenfeld I. B. (1915), Malorussia accession ..., p. 93 (rus).
- 30.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 148, 151-152 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 232 (rus).
- 31.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 154(rus).
- 32.Rozenfeld I. B. (1915), Malorussia accession ..., p. 113 (rus).
- 33.Rozenfeld I. B. (1915), Malorussia accession ..., p. 108-109 (rus); Myakotin V. (1924), Essays on the Social History of Ukraine ..., p. 47 (rus); Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 152 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 233 (rus).
- 34.Myakotin V. (1924), Essays on the Social History of Ukraine ..., p. 48 (rus).
- 35.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 152-155 (rus).
- 36.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 153 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 233 (rus); Rozenfeld I. B. (1915), Malorussia accession ..., p. 113 (rus).
- 37.Rozenfeld I. B. (1915), Malorussia accession ..., p. 114 (rus).
- 38.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 351; 232-237; 241 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 232 (rus); Picheta V. I. (1991), Russian foreign policy... p. 137 (rus); Grekov V. (1903), Briukhovetsky..., p. 420 (rus)
- 39.Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiain ... p. 236 (rus); Einhorn V. A. (1897), L. Ordin-Noschokin's resignation ... p. 99 (rus).
- 40.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 351-352 (rus); Karpov G. F. (1876), Methodius Filimonovich. ... p. 156-157 (rus); Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiain ... p. 236 (rus); Einhorn V. A. (1897), L. Ordin-Noschokin's resignation ... p. 99 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 240 (rus).
- 41.Karpov G. F. (1876), Methodius Filimonovich. ... p. 194 (rus);
- 42.Ibid.
- 43.Ibid.
- 44.Ibid, p. 155.
- 45.Ibid, p. 156.
- 46.Ibid, p. 157.
- 47.Solovyev S. M. (1990), Essays, Book VII, Vol. 11-12..., p. 351 (rus); Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiain ... p. 238-240 (rus); Ilovaysky D. I. (1996), Russian history. ... p. 233, 238, 249-241 (rus);
- 48.Matveev P. (1901), Moscow and Malorossiain ... p. 235 (rus).
- 49.Ibid, p. 232.
- 50.Platonov S. F. (1993), Lectures on Russian history... p. 440 (rus).
- 51.Myakotin V. (1924), Essays on the Social History of Ukraine ..., p. 47 (rus)